

**"EVREKA, EVREKA"
VEYA
"ERRARE HUMANUM EST"**

Kemal BEYDİLLİ*

"Koca Sekbanbaşı Risalesinin Müellifi Tokadlı Mustafa Ağa (1131-1219)" ünvanlı bir araştırma yayınlayan sayın Ali Birinci,¹ III. Selim devrinde kaleme alınan ve *Nizâm-ı cedîd*'i müdafaa amacını taşıyan risaleler içinde önemli bir yer tutan *"Koca Sekbanbaşı Risalesi"*'nin (*Hulasâtü'l-kelâm fî reddi'l-avâm*) müellifinin kim olabileceği sorununu ele almakta ve bunun Yeniçeri Ağa'sı Tokadlı Mustafa Ağa tarafından yazıldığı iddiasında bulunmaktadır. Risalenin müellif sorununun çözümü bu konu ile ilgilenen bazı tarihçileri uzun zamandır meşgul etmekte ve risalenin yazarı hakkında çeşitli tahmin ve görüşler ileri sürülmüş bulunmaktadır.² Sayın Birinci'nin bu sorunu gerçekten çözmüş olmasını sevinerek karşıladık. Ancak risalenin Mustafa Ağa tarafından yazılmış olduğuna dair hükmü sadece bir iddia olarak ortaya atılmış ve kanıtlanamamıştır. Böyle olmakla beraber çalışma bu iddia üzerine bina edilmiştir. Konu ile ilgili araştırma tam olarak yapılmamış ve derinleştirilmemiş olup, risalede müellif ile ilgili kritik yerler yeterince sorgulanmamış, devrin kaynaklarından *Enverî* ve *Vâsıfa* müracaat edilmemiş, *Âsım* ve *Cevdet* tarihleri iyi incelenmemiş, *Câbî Tarihi* sorgulanmadan kullanılmış, istifade edilen arşiv belgelerinde değerlendirme hataları yapılmıştır. Vesika ve kaynak kullanımında yapılan dikkatsizlik, tutarsızlık ve yanlışlıklar ve özellikle değerlendirmelerin vesika ve kaynağın muhtevasına sadık kalarak yapılması yerine, bunları bir anlamda tahrif ile verileri ileri sürülen iddialara ve öngörülen şablona uydurma rahatlığı, çıkartılan sonuçlara da sirayet etmekte olmasından ötürü önemlidir ve araştırma metodu itibarıyla de kaçınılması gerekli hatalı bir uygulamadır. Risalenin müellifinin Mustafa Ağa olduğuna baştan karar verilmiş olmasından ötürü, bunu tezkib eden çeşitli belge ve kaynakların ve bizzat risalenin içindeki bazı kayıtların açık ikazlarına itibar edilmemiş, araştırma metoduna uyma ve tenkidci bir gözle meseleyi inceleme kaygusundan uzak durulmuştur. Neticede varılan sonuç yanlış ve bulunan müellif adayı salt bir iddia ve hayal ürünü bir icad olarak kalmıştır.

* Prof. Dr. I.Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı, İzmir 1999, s. 105-120

² Bu konuda bkz. Ali Birinci, aynı makale, s. 105, n. 1; s. 107-108

Böyle bir çalışma için yapılması gerekenlerin başında herhalde, risalede müellife dair yapılan beyanların, risalenin yazarı olduğu düşünülen kişinin biyografik verileri ile karşılaştırılması ve bunların birbirleri ile örtüşüp örtüşmediklerinin tesbit edilmesi gelmeliydi. Oysa, çalışmada sadece risalede verilen bilgilerin icadedilen müellif adayına giydirilmesi ile yetinilmiştir. Dolayısıyla Tokadlı Mustafa Ağa'nın meslek hayatı takib edilmemiş, onun hangi senede doğduğu, askerî kariyeri, risale müellifi gibi Ruslara esir düşüp düşmediği, yeniçeri ocağına iltihakı, ağalık katarına geçişi, yükselmesi ve özellikle önem kazanan hangi tarihte kulkethüdası olduğu ve aşağıda sözü edilecek olan Maçın'deki o kritik toplantıya gerçekten bu sıfat ile katılıp katılmadığı ve nihayet ölümü ile ilgili hususlar tamamen meçhul bırakılmıştır. Kendisi hakkında bilinen yalnızca iki defa yeniçeri ağası olduğudur. Mustafa Ağa'nın hayat hikayesi ile ilgili olarak verilmekte olan bilgiler aslında risalede müellifin kendisi hakkında verdiği bilgilerdir. Mustafa Ağa'nın, risalede kendisi hakkında bilgi veren şahıs ile aynı kişi olduğuna dair ise hiçbir delil bulunmamaktadır. Ancak, bütün bunların sayın Birinci'yi rahatsız etmediği anlaşılıyor.

Sayın Birinci'nin makalesini tenkidci bir göz ile ele almadan ve Mustafa Ağa'nın risalenin müellifi olduğuna dair yapmakta olduğu iddianın çürütülmesine geçmeden önce, sayın Birinci'nin böyle bir araştırma için gerekli olduğu halde ihmâl ettiği işlerden olarak, çalışmaya ilkin ilgili zaman dilimi içindeki yeniçeri ağalarının bir listesini çıkartmakla başlayacağız ve bundan sonra da "*tenkidde tembellik*" yapmayarak makaledeki iddaların temelini teşkil eden kısımları ele alarak sorgulayacağız.

I- Yeniçeri Ağalarının Listesi

1) Yahya Paşa:

Tayini: 5 CA. 1204 / 21 Ocak 1790

Azli: 10 Ş. 1204 / 25 Nisan 1790

20 M. 1203 / 21 Ekim 1788 tarihinde atanan Hâfız Sâlih Ağa'nın yerine kulkethüdalığından yeniçeri ağası olan Yahya Paşa kısa bir zaman içinde azl ve birkaç defa yeniçeri ağası ve kaymakam olan Hasan Ağa tekrar nasb ve vezaret ile kaymakam olarak tayin edilmiştir: *Enverî*, Millet Kütp. nr. 67/1, vr. 340-b; *Vâsıf*, Millet Kütp. nr. 608, s. 37; *Cevdet*, V, 21. Ayrıca bkz. *BOA. Tahvil Defteri*, nr. 16, s. 264.

2) Hasan Paşa:

Tayini: 10 Ş. 1204 / 25 Nisan 1790

Azli: 24 CA. 1205 / 29 Ocak 1791

Üçüncü defa yeniçeri ağası olan Hasan Paşa ağalık ve kaymakamlıktan azl ile Pazarcık muhafızı oldu ve Vidin seraskeri Pekmezci Mehmed Paşa yeniçeri

ağası tayin edildi. (*Enverî*, nr. 67/1, vr. 361 a-b; *Baycar-Hadika*, s. 201, 234, 253; *Cevdet*, V, 21. Ayrıca bkz. *BOA. Tahvil Defteri*, nr. 16, s. 264. Burada tayini 18 Ş. 1204 olarak gösterilmekte olup, bu İstanbul'dan tasdiklen yapılan tevcih tarihidir).

3) Pekmezci Mehmet Paşa:

Tayini: 24 CA. 1205 / 29 Ocak 1791

Azli: 16 ZA. 1205 / 17 Temmuz 1791

Ordu seraskeri ve yeniçeri ağası olan Pekmezci Mehmed Paşa'ya Rumeli eyaleti verilerek azli ve yeniçeri ağalığı Maçin ordu ağası ve sabıkan kulkethüdası olan Bektaşî Süleyman Ağa'ya tevcih edildi ve Arapzâde Ahmet Ağa kulkethüdası oldu. (*Enverî*, nr. 67/1, vr. 394-b; *Vâsıf*, nr. 608, s. 37; *Vâsıf*, İÜ. Kütp. nr. 9672, vr. 114-a; *Cevdet*, V, 100, 102. Ayrıca bkz. *BOA. Tahvil Defteri*, nr. 16, s. 264. Burada tevcih tarihi 22 CA. ve azli 15 ZA. 1205 olarak gösterilmektedir).

4) Bektaşî Süleyman Ağa:

Tayini: 16 ZA. 1205 / 17 Temmuz 1791

Azli: Evâ'il-i SA. 1206 / 30 Eylül-9 Ekim 1791

Pekmezci Mehmed Paşa'nın tavsiyesiyle Yeniçeri ağası olan Süleyman Ağa'nın bu vazifesi ikibuçuk ay kadar sürmüş, başarısızlığı ve içki kullanması gibi sebeplerden ötürü 1206 senesi Safer ayı başlarında Şumnu sahasında azledilerek Filibe'ye sürülmüş ve yerine kulkethüdası Arapzâde Ahmet Ağa getirilmiştir. (*Enverî*, nr. 67/1, vr. 394-b, 403-a; *Vâsıf*, nr. 608, s. 188; *Vâsıf*, nr. 9672, vr. 114-a; *Cevdet*, V, 229. Ayrıca bkz. *BOA. Tahvil Defteri*, nr. 16, s. 264. Burada tevcih tarihi 15 ZA. 1205 (16 Temmuz 1791) ve azli 23 M. 1206 (22 Eylül 1791) olarak gösterilmektedir).

5) Arapzâde Ahmet Ağa:

Tayini: Evâ'il-i SA. 1206 / 30 Eylül-9 Ekim 1791

Azli: 5 ZA. 1206 / 25 Haziran 1792

Bektaşî Süleyman Ağa'nın azli üzerine kulkethüdası Arapzade Ahmet yeniçeri ağası olarak tayin edilmiştir. (*Enverî*, nr. 67/1, vr. 403-a; *Vâsıf*, nr. 608, s. 188; *Vâsıf*, nr. 9672, vr. 114-a. Ayrıca bkz. *BOA. Tahvil Defteri*, nr. 16, s. 264. Burada tevcih tarihi 23 M. 1206 / 22 Eylül 1791 olarak gösterilmiştir). Maçin muharebesindeki gayretsizliği ve kulkethüdası iken yeniçerileri savaşa sevk edememesinden ötürü bu tayinin III. Selim tarafından tasvib edilmediği, ancak hemen azlinin de doğru bulunmadığı anlaşılmaktadır. (Bk. *BOA. HH.* nr. 10189). Barış akabinde ordunun İstanbul'a gelmesiyle beraber (9 Ş. 1206 / 2

Nisan 1792, Çınar-Edib, vr. 129-b; *Cevdet*, V, 261) "*ordulu olmak takribiyle vucûdu istiskal*" ve bir müddet sonra azl edilir ve silsile yürütülmeyle yerine dışarıdan Sekbanbaşı Mehmed Said yeniçeri ağası olarak atanır. (*Vâsıf*, nr. 9672. vr. 131-a; *Cevdet*, V, 273; Arıkan-Rûznâme, s.79. Ayrıca bkz. BOA. *Tahvil Defteri*, nr. 16, s. 264).

6) Said Ağa:

Tayini: 4 ZA. 1206 / 24 Haziran 1792

Azli: 28 M. 1207 / 15 Eylül 1792

Savaş süresince İstanbul'da bulunan Mehmed Said Ağa, sekbanbaşı Bıyıklı Elhâc Mustafa Ağa'nın azli ile 28 L. 1205 / 30 Haziran 1791 tarihinde sekbanbaşı olmuştu. (Çınar-Edib, vr. 85-a; BOA. HH. nr. 9402). "*Ordu ile İstanbul'a gelen yeniçeri ağası Ahmet Ağa'nın hasbe'l-iktizâ azli husûsuna irâde ile 4 ZA. 1206'da [24 Haziran 1792] hâlâ sekbanbaşı olan Said Ağa taraf-ı Âsafî'den Bâb-ı âli'ye davet ve Dergâh-ı âli yeniçerileri ağalığı tevcih ve hil'at ilbâs ve Hâfız Sâlih Ağa'ya sekbanbaşılık ve sâ'ir erbâb-ı ocağa kezâlik hil'atler ilbâs olunup, sâbıkı ağa-yı müşânrünileyh mahrûse-i Bursa'da vâki' kendi çiftliğinde ikamet etmek üzere me'mûr oldular*". (Çınar-Edib, vr. 149-a. Ayrıca bkz. BOA. *Tahvil Defteri*, nr. 16, s. 264. Burada tevcih tarihi 5 ZA. 1206 / 25 Haziran 1792 olarak gösterilmektedir).

Ocak ricâlinin kendisinden memnun olmaması ve İstanbul'da çıkan yangınlarda "*adem-i dikkat ve ahz-ı rüşvet töhmetiyle*" azl ve Dimetoka'da ikamete memûr edilir. Yerine "*kulkethüdası*" Mustafa Ağa yeniçeri ağası olur. Arıkan-Rûznâme, s. 96-97, (28 M. 1207); Uzunçarşılı-Rûznâme, s. 649, (27 M. 1207); *Vâsıf*, nr. 608, vr. 299, (27 M. 1207); *Cevdet*, VI, 75 (27 M. 1207). Arıkan-Rûznâme ve *Tahvil Defteri*'nde (s. 264) 28 M. 1207 tarihi belirtilmiş olmasından ötürü bu tarih esas alınmıştır.

7) Tokadlı Mustafa Ağa:

Tayini: 28 M. 1207 / 15 Eylül 1792

Azli: 24 CA. 1212 / 14 Kasım 1797

Said Ağa'nın azli üzerine tayin olundu.

Kulkethüdası olan Yahya Ağa 10 M. 1210 (27 Temmuz 1795) tarihinde vefat ettiğinden, ertesi gün zağarcıbaşı bulunan İbrahim Ağa kulkethüdası, saksoncu Eyüp Ağa zağarcı, turnacı Mehmed Ağa saksoncu, muhızır Hasan Ağa turnacı ve şehri Mehmed Ağa muhızır oldu. (*Nuri*, İÜ. Küt. nr. 5996, vr. 58-b; *Vâsıf*, İÜ. Küt. nr. 5981, vr. 39-a). Kulkethüdası İbrahim Ağa ise "*ilel-i müzmine hasebiyle*" 29 R. 1211 (1 Kasım 1796) tarihinde ocağa mahsus zeametlerden biri mahlûl oluncaya kadar ayda 100 kuruş maaş ile emekli edilmek üzere azledilmiş ve yerine zağarcı Eyüp Ağa getirilmiştir. Böylece saksoncu Hacı

Mehmed Ağa zağarcı, turnacı Hasan ağa saksoncu, muhızır Şehrî Mehmed Ağa turnacı ve seyyid Hasan Ağa muhızır olmuştur. (Nuri, nr. 5996, vr. 124-a; Vâsıf, nr. 5981, vr. 157a-b).

Tokadlı Mustafa Ağa, "*Beş seneye karib ağalık edüp, kesb-i mâl-i firâvân eylediğine adem-i kanâ'at ile hel min mezîd nidâlarıyla kolluklar tebdîl ve bî-vakt serhâd ağalarını azl gibi umûra tasaddi ve ricâl-i ocağa tama'a mebni azl ü tebdîl etmiş olduğundan 24 CA. 1212 'de [14 Kasım 1797] azl ile yerine kulkethüdası Eyüp Ağa tayin edildi. Zağarcı Karslı Mehmet Ağa kulkethüdası, saksoncu Hasan Ağa zağarcı, turnacı Şehrî Mehmed Ağa saksoncu, muhızır Seyyid Mehmed [Hasan olacak] Ağa turnacı oldu". (Vâsıf, nr. 5981, vr. 188-a).*

Azliyle ilgili Nuri Tarihi'ndeki kayıd: "*Gurre-i SA. 1207 senesinde [18 Eylül 1792] yeniçeri ağası olan Tokadî Mustafa Ağa uzun zaman ağalık yapıp, lâkin bu hengamda Âstâne'de bazı kolluk çorbacılarından kanun-ı ocağa mugayır külliyetlü akça almak için bî-vakt azl ü tebdîl etmek misillü ba'zı harekât-ı nâ-marziyyesi mücib-i iğbirâr-ı şehryârî olmağla işbu 24 CA. 1212 [14 Kasım 1797] salı günü azl ile yerine kulkethüdası Eyüp Ağa nasb edildi. Zağarcı Karslı Hacı Mehmed Ağa kulkethüdası, saksoncu Hasan Ağa zağarcı, turnacı Şehrî Mehmet Ağa saksoncu, muhızır Seyyid Hasan turnacı ve 33. bölük çorbacısı serbölük Hüseyin Ağa kethüdayeri oldu". (Nuri, nr. 5996, vr. 232-a).*

Azlınden sonra Tekirdağ'da ikamete me'mûr edilmiştir. Topladığı servet sebebiyle Mısır seferi esnasında (1799) "*akça talebiyle tazyik edildiği*", III. Selim'in bir hatt-ı hümayûnunda dile getirilmektedir. Bkz. Karal, *Selim III.ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 70.

Yeniçeri ağalığı esnasında, "*sâde-dilliği hasebiyle Vidinli Paspanoğlu'nu âfâk-gîr olan fezâyih ve isyânından tenzîh sûretlerinde idüğü ağalığında tahakkuk etmiş ve huzûr-ı hümayûnlarına ol vakit arz olunmuş*" olduğu kaydıyla bu ilişkisi dile getirilen Mustafa Ağa'nın, Tekirdağ'daki ikameti sırasında da Paspanoğlu ile mektuplaşmakta olduğu tesbit edilmiştir. Sabık yeniçeri ağası ile mektuplaşması Paspanoğlu'nun "*Vidin'de kârına revâc vermek zu'm-ı fâsidesiyle, işte benim ocağ ile râbitam bakidir, hattâ ağa-yı sâbık ile şöyle böyle mükâtebem vardır, demek için idüğü ve ağa-yı mumâileyhin o makule kâğıdları kabûl ve mükâtebesi hiyâneten olmayup mücerred sâde-dilliğinden ve zu'munca gayretten iktizâ ettiği her ne kadar zâhir ise dahi...*", bu irtibatı mahzurlu görüldüğünden Mustafa Ağa'nın Anadolu yakasında münasip bir mahalle nakli arz edilmektedir. Vesika üzerindeki hatt-ı hümayûn sûreti bu tedbiri, "*münâsib mahalle me'mûr ola*" kaydıyla uygun görmektedir. (BOA. HH. nr. 11073. Vesika üzerine tasnif heyetince konulan tarih: 1212/1798). Ağa'nın hangi yerde ikamete memur edildiği belirtilmemekle beraber; burasının, sabık yeniçeri ağalarından Yahya Ağa'nın da vaktiyle, "*ba'zı hilâf-ı rızâ hareketi*" sebebiyle Tekirdağ'dan Gelibolu'ya sürülmesi ve bir zaman sonra af ile tekrar Tekirdağ'a dönmesine izin verilmesi örneğinde olduğu gibi (BOA. HH. nr. 57282), Gelibolu olduğunu düşünebiliriz.

İkinci defa yeniçeri ağalığına Tekirdağ'nda iken davet edildiğine göre (Bk. *BOA. CA. nr. 9680*), o da bir zaman sonra af edilerek eski mahalline avdet etmiş olmalıdır.

8) Eyüp Ağa:

Tayini: 24 CA. 1212 / 14 Kasım 1797.

Azli. 21 CA. 1213 / 31 Ekim 1798

29 R. 1207 / 14 Aralık 1792 tarihinde kulkethüdası olan Eyüp Ağa'nın (*Nuri*, nr. 5996, vr. 123-b, 124-a), yeniçeri ağası olması üzerine zağarcıbaşı Hacı Mehmed Ağa kulkethüdası olmuştur.

Kulkethüdası Mehmed Ağa başarısızlığından ötürü azledilmiş olduğundan (Evâ'il-i C. 1213 / 10-19 Kasım 1798) yerine zağarcı Hasan getirilmiş, saksoncu Şehrî Mehmed zağarcı, turnacı Seyyid Hasan saksoncu, muhızr Ahmet Ağa turnacı, kethüdayeri Hüseyin muhızr, bölükbaşı Süleyman kethüdayeri ve çorbacı Osman bölükbaşı olmuştur. (*Nuri*, nr. 5996, vr. 270-b; *Vâsıf*, nr. 5981, vr. 210-a. Bu konu ile ilgili vesikada hil'at giydirilme tarihi 6 C. 1213 / 15 Kasım 1798 olarak verilmektedir. Bk. *BOA. HH. 59032*).

Bir sene kadar yeniçeri ağası olan Eyüp Ağa başarısız olduğundan azl ile "*Rikâb-ı hümayûnda sâbika sekbânbaşı olup elyevm Üsküdar'da hânesinde ikamet etmekte olan Vefalı Ömer Ağa*" (*Nuri*, nr. 5996, vr. 270-a; *Vâsıf*, nr. 5981, vr. 209-b) dışarıdan yeniçeri ağası nasb olundu. Azli için ayrıca bkz. *Arıkan-Rûznâme*, s. 290.

9) Ömer Ağa:

Tayini: 21 CA. 1213 / 31 Ekim 1798.

Azli: 3 R. 1217 / 3 Ağustos 1802.

Nisan 1790-Mart 1791 arası sekbanbaşı olan (Çınar-*Edib*, vr. 73-b) ve Mısır'a saldıran Fransızlar'a karşı yola çıkan ordunun hareketinden evvel Ocak dışından yeniçeri ağalığına getirilen Ömer Ağa'nın yeniçeri ağası olması üzerine kulkethüdası bulunan Hacı Mehmet Ağa bir müddet sonra azl (Evâ'il-i C. 1213 / 10-19 Kasım 1798) ile zağarcı Hasan Ağa kulkethüdası, turnacı Seyyid Hasan Ağa saksoncu, Hüseyin Ağa da muhızr olmuştur. (*Nuri*, nr. 5996, vr. 270-b).

Ömer Ağa başarısızlığı ve kötü uygulamalarından ötürü sefer hitamında ordunun İstanbul'a gelişinde (Ordunun geliş tarihi: 3 R. 1217 / 3 Ağustos 1802, bkz. *Cevdet*, VII, 160; *Arıkan-Rûznâme*, s. 380) azl ve iki tuğ ile Ariş muhafazasına nakl olunup, yerine zağarcıbaşı olan Ahmet Ağa tayin edildi ve turnacı Kasım Ağa zağarcı olmuştur. (*Vâsıf*, İÜ.Kütp. nr. 6012, vr. 78 a-b). Ömer Ağa'nın tayini için ayrıca bkz. *Nuri*, nr. 5996, vr. 270-a; *Arıkan-Rûznâme*, s. 290).

10) Ahmet Ağa:

Tayini: 3 R. 1217 / 3 Ağustos 1802

Azli: 19 CA. 1217 / 17 Eylül 1802.

Ömer Ağa'nın yerine yeniçeri ağası olmuştur. "Ahmet Ağa'nın vücûdunda illet ve fi'linde rehâvet ile kemâhüvel me'mûl edâ-yı hizmet edemeyüp 19 CA. 1217 [17 Eylül 1802] tarihinde azl ve Bursa'da ikamete me'mûr edildi. Yerine sekbanbaşı Seyyid Halil Ağa yeniçeri ağası oldu. Sekbanbaşılık bi'l-fi'l kulkethüdası olan Osman Ağa'ya, kulkethüdalığına zağarcıbaşı olan Üsküdüârî İbrahim Ağa ve zağarcıbaşılık saksoncubaşı olan Ali Ağa'ya ve saksoncubaşılık turnacıbaşı Ömer Ağa'ya ve turnacıbaşılık muhızr bulunan Osman Ağa'ya tevcih ve 24. bölük çorbacısı Hacı Süleyman Ağa üç kademe tekaddüm ile muhızr ağa nasb olundu". (Vâsıf, İÜ. Kütp. 6013, vr. 149-a).

11) Halil Ağa:

Tayini: 19 CA. 1217 / 17 Eylül 1802.

Azli: 14 SA. 1218 / 5 Haziran 1803.

Sekbanbaşılığından yeniçeri ağası olan Seyyid Halil Ağa "her ne kadar ces'ur ve bî-pâk ve merd-i zîr-dest ve çâlâk olduğu ma'lûm ise de, gadr ve tama' ile meşhûd ve hiddet-i fetânet-i tab' ile haliye-i hilm ü ânâ'etten mechûd olduğundan başka sekbanbaşılığı bilâ cürm ü cinâyet azl etmiş olduğundan 14 SA. 1218 [5 Haziran 1803] tarihinde azl ile Tekfurdağ'da mukim ve mukaddema beş sene kadar Yeniçeri Ağası olup hüsn-i sulûku ma'lûm-ı şehryârî olan Tokadî Mustafa Ağa nasb olundu". (Vâsıf, nr. 6013, vr. 205-b; Soğanağa-Cerîde, vr. 36-a). Tayini için ayrıca bkz. BOA. CA, nr. 16121. Halil Ağa, Nisan 1810'da vezaretle sadaret kaymakamlığına tayin edilmiştir. (Bk. Şânîzâde, I, 351; Cevdet, IX, 174; Yayla İmâmı Risâlesi, s. 269).

12) Tokadlı Mustafa Ağa:

Tayini: 14 SA. 1218 / 5 Haziran 1803.

Azli: 12 CA. 1219 / 19 Ağustos 1804

1797'de Yeniçeri ağalığından azledilmiş olarak Tekirdağ'da ikamet etmekte olan Mustafa Ağa, Halil Ağa'nın azli üzerine ikinci defa olmak üzere dışarıdan ağa nasb edildi. Gözlerinin iyi görmemesinden ötürü tayininin yadırganmış olduğu anlaşılmaktadır: "Bir mîkdâr za'f-ı basar illetine ducâr olmağla, gözü görmez yeniçeri ağası neye lâzım imiş, deyü bir kibâr [tarafından] su'âl olunmuş olmağla, nasb olunan yeniçeri ağasının tarafgîri Ahmed Bey mâbeynci, ol kimseye, şevketlü efendimiz yeniçeri ağasını dûrbîn edecek değildir. Görmesi neye lâzım, deyü redd-i cevâb eylediği istimâ' olunmuştur". (Beyhan-Câbi Tarihi, vr. 79-b). Azli ile ilgili kayıta da bu durumu dile getirilmektedir: "Yeniçeri ağası Mustafa Ağa

alîl ve teşhîs-i nâsda nazarı bi'l-küllîyye kalîl olmak hasebiyle işbu [1219 senesi] *Cumade'l-ulâ evâ'ilinde* [8-18 Ağustos 1804] *azl ve kethüdası Üsküdarî İbrahim Ağa nasb olundu". Vâsıf, nr. 6013, vr. 287-b. Aynı gerekçe ile azline dair ayrıca bkz. TSMA, E. 2443/123.*

Azlından sonra İstanbul'da oturmasına izin verilmiştir: "*Teka'üd-i Tokadlı Mustafa Ağa: Yeniçeri Ağası Tokadlı Mustafa Ağa azl ile Üsküdar nahiyesinde Kadıkaryesi'nde teka'üd oldu. 12 CA. 1219 [19 Ağustos 1804]*". (bkz. Soğanağa-Cerîde, vr. 34-b).

13) İbrahim Hilmi Ağa:

Tayini: 12 CA. 1219 / 19 Ağustos 1804

Azlı ve sadarete geçişi: Gurre-i B 1221 / 14 Eylül 1806

Tokadlı Mustafa Ağa'nın azlı üzerine kulkethüdası İbrahim Hilmi Ağa yeniçeri ağası ve Osman Ağa kulkethüdası oldu. İbrahim Ağa'nın 14 Eylül 1806'da sadrazam olması üzerine, ertesi gün yeniçeri ağalığına kulkethüdası Osman Ağa getirilmiştir. Zağarcıbaşı Hüseyin Ağa kulkethüdası olmuştur. (BOA. *Teşrifât Defteri*, nr. 357, s. 8. ; *Cevdet*, VIII, 69; *Âsım*, I, 121; İbrahim Hilmi hakkında ayrıca bkz. Beydilli, *DİA*).

14) Osman Ağa:

Tayini: 2 B. 1221 / 15 Eylül 1806

Yangında Vefatı: 24 Ş. 1221 / 6 Kasım 1806

Yeniçeri ağası olan Osman Ağa tayininden kısa bir zaman sonra çıkan bir yangında duvar altında kalarak öldü. Osman Ağa'nın vefatı üzerine kulkethüdası Pehlivan Hüseyin Ağa yeniçeri ağası, zağarcıbaşı Ahmet Ağa kulkethüdası, saksoncu Arif Ağa zağarcı, turnacıbaşı Selim Ağa saksoncu ve muhızır ağa da turnacı olmuştur. (25 Ş. 1221 / 7 Kasım 1806: BOA. *Tevcihât Defteri*, nr. 357, s. 13).

Yangında vefatı ile ilgili kayıtlar şöyledir:

Cevdet, VIII, 71: "*Şa'ban ayında [1221 / Kasım 1806] Salmatomruk'da zuhûr eden harîkde bir hânenin etrâfın âteş sarup, bir odasında bir bîçâre kadın dahi kucağında bir tıfl-ı sîrhân olduğu hâlde feryâd etmekte olduğu yeniçeri ağası Osman Ağa görücek, sabır ve tehammülden yanıp hemân hânenin divârı üzerine per-tâb ederek ol bîçâreleri tahlîs kaydında iken divâr münhedim olmağla üftâde-i nâ'ire-i şûle... üçü dahi hakister olmuştur. Bunun üzerine yeniçeri ocağında yine silsile vuku'uyla kulkethüdası Pehlivan Hüseyin Ağa yeniçeri ağası olmuştur"*.

Âsım, I, 158-160: "*Vuku'-ı harîk ve şehâdet-i Ağa-yı Yeniçeriyân: şehri Şa'bân'ın 24. gecesini [1221 / 6 Kasım 1806] hengâm-ı nûm-i şebde Salmatomruk kurbunda Mollâ Uşşâkî câmi'-i şerîfi civârında kuzzâtdan Şeyhzâde dimekle arîf*

kimsenin hânesinde âteş-i serkeş-i lehîb-efrûz zuhûr ve işti'âl olup, itfâ ve ihmâdı husûsuna me'mûr olanlar fi'l-hâl yetişüp bezl-i âb ü tâb-ı makdûrda tecvîz-i katre-i kusûr eylemediler ise de...etrâfa şerâre-pâş-ı sirâyet ve iki kebîr ve vâfir sagîr hâneler şef'a-gîr-i hisse-i pür-gussa-i hırkat oldu. Ez-kazâ menşe'i harîk olan hânenin cevânib-i erba'asını âteş ihâta ve isti'âb ve bir hüccesinde sâhibetü'l-beyt olacak bî-çâre agûşunda tıfl-ı razî'i ile pîçîde-i pâ-yı teb u tâb ve mâhî-i tâb-efknde gibi semt-i hâlâs recâsına her tarafa tapîde-i telâş ve inkulâb olup, lâkin esbâb-ı selâmet nâ-yâb ve ne cânibe teveccüh ü şitâb eylese her biri âteşin-girdâb olmağla ol nâr-ı mu'sededden menâfiz-i necât ü selâmet...olduğu hâlde etrafda gulgule-endâz olan şehbâzlara... feryâd-ı dilsûziyle nâle vü efgân ederek meded-cûyân olduğu semender-i âteş-i gayret ve âteştâb-ı nâ'ire-i hamîyyet olan yeniçeri ağasının meşhûdu oldukda âhara tevcîh-i hitâb eylemeğe tehammül edemeyüp, hemân ol merd-i yegâne cansipârâne muhterik hânenin divârına pehlivân gibi pertâb edüp, ol derdmendleri rehâ-yâb eylemek dâ'iyyesinde iken sadme-i kazâ'-i mahtûm ile divâr-ı merkum mehdûm olmağla... ol dilîr-i gayret-şi'âr üftâde-i nâ'ire-i şû'le-i bâr olup...fi'-hâl üçü birden semender gibi hakister ve... ilhâk-ı zümre-i şühedâ-i sa'd-ı eşrefine mazhar oldular... Hattâ nâ'ş-ı şehâdet-nakşı irâde-i şehryâr-ı merâhim-nihâd ile hazret-i Hâlid civârına nakl olunup türbe-i şerîfe-i mu'attara hizâsında defn...kılındı... Ferdası ocağ-ı Bektâşî'de harîk silsilesi olup kulkethüdası Pehlivân Hüseyin Ağa yeniçeri ağalığı hil'atiyle kesb-i nümâyiş ve izz ü mefharret ve sâ'ir erkân-ı ocak dahi tarîklerinçe ihrâz-ı firâz-ı rütbe ü menzelet eyledi..."

Soğanağa-Cerîde, vr. 33-b. "Eyyüb-i Ensârî'de bir cuma gecesi harîk zuhûr edüp, anda yeniçeri ağası divârdan düşüp öldüğü işbu cerîde'ye kayd şüd. Fî, 26 Ş. 1221" [8 Kasım 1806]; "Eyüp'te gece zuhûr eden harîkde divâr altında kalan Yeniçeri ağası fevt şüd. Fî. 26 Ş. 1221" [8 Kasım 1806]. vr. 44-a".

15) Pehlivân Hüseyin Ağa:

Tayini: 24 Ş. 1221 / 6 Kasım 1806

Öldürülmesi: Evâ'il-i B. 1222 / 4 - 13 Eylül 1807

Yangında vefat eden Osman Ağa'nın yerine yeniçeri ağası tayin edilmiştir (Mustafa Necib, s. 73; Cevdet, VIII, 71). Rusya seferine çıkan ordu Silistre'de iken ayaklanan yeniçeriler tarafından öldürülmüştür. Yerine kulkethüdası Selim Ağa tayin edilmiştir. (Cevdet, VIII, 212-213; Mustafa Necib, s. 72-73; Yayla İmâmı Risâlesi, s. 237).

II- İddialar ve sorgulanması:

s. 112, n. 34: "*Yeniçeri ocağını ağalıktan azledilenlerin siyâsi fesatlarından uzak tutmak için başvurulduğu üzere, daha öncekilerinden Yahya Ağa da (1205) önce Gelibolu'da, sonra da Tekirdağ'da ikamete memur edilmişti. (BOA. Hatt-ı Hümayun, Nu: 57282)*".

Buradaki 1205 tarihinin 1204 olması gerektiğini bir tarafa bırakarak (bk. yukarıdaki yeniçeri ağaları listesi nr. 1), arşiv numarası verilen vesikayı incelediğimizde; Yahya Ağa'nın önce Tekirdağ'da ikamete memur edildiğini, burada bazı beğenilmeyen faaliyetlerde bulunması üzerine ailesi Tekirdağ'da kalmış olarak Gelibolu'ya nakledildiği, daha sonra da af edilerek tekrar Tekirdağ'a geldiği anlaşılmaktadır. (Kırş. yeniçeri ağaları listesi, nr. 7). "*Tekfûrdağı'nda ikamete me'mûr yeniçeri ağalığından çıkma Yahya Ağa'nın bundan evvel ba'zı hilâf-ı rızâ hareketi haber verilmiş olduğuna mebnî...Gelibolu'ya nefy ü iclâ olunmuşdu... Mûmâileyih Gelibolu'dan avf ve itlâk ve kemâkân Tekfurdâğ'ında ikamete müsâ'ade-i seniyye erzân buyurulması...*" (BOA. HH. nr. 57282). Dolayısıyla belirtildiği gibi, "*önce Gelibolu sonra da Tekfurdâğ*" değil.

s. 110: "*Bir yeniçerinin oğlu olan Mustafa veya tam adıyla Abdullah Mustafa 1131'de (24 Kasım 1718 - 13 Kasım 1719) Tokad'ın Zile kazasında dünyaya geldi*" deniliyor ve dipnotu 21'e yollama yapılıyor. Burada, *Sekbanbaşı Risâlesi*, s. 44 ve muhtevası 26 nolu dipnotunda verilen BOA. *Cevdet Askerî*, 43293 nolu vesikaya atıf var. Ancak, risalenin bu sahifesinde müellifin Tokad'ın Zile kazasında dünyaya geldiğine dair bir kayıt yoktur. Doğum tarihi ise, risalenin 45. sahifesinde müellifin 87 yaşında olduğu ifadesinden ve eserin telif tarihinden (h. 1218) hareketle istidlalen çıkartılmaktadır (1218-87=1131). Dolayısıyla burada gösterildiği gibi bu iki konuda doğrudan bir beyan mevcut değildir. Oysa kaynak kullanımının bu şekli, okuyucuya bu beyanların bizzat risalede mevcut açık bilgiler olduğu kanısını uyandırmaktadır. Müellifin Tokadlı Mustafa Ağa olduğuna dair kanaat ise sayın Birinci'ye aittir. Bu durumda geriye sadece meçhul müellifin h. "*1131 senesinden beri*" (yukarıdaki hesap dahilinde istidlâlen 15 yaşından beri) babası ile birlikte yeniçeri ocağında "*püş ü pâ vurup, seferlerde bulunduğ*" kalmaktadır.

Zile'li olduğuna dair yapılan açıklamaya gelince: Aşağıda görüleceği gibi kaynak olarak gösterilen *Cevdet Askerî*, 43293 nolu vesikadan böyle bir bağlantı kurmağa imkan yoktur. Vesikaya atıfta bulunan ilgili kısmı okuyalım:

s. 111: "*Mustafa Ağa'nın ismi, bilebildiğimiz kadarıyla, ilk defa 1182 seferinde (1768-1774) Osmanlı-Rus harbi vesilesiyle tarihî vesikalara aksetti. O, bu harpteki Hacıoğlu Pazarı muharebelerinde önce Serasker Numan Paşa (n. 26), daha sonra da halefi Abdi Paşa'nın maiyyetinde serdengeçti ağası olarak en ön saflarda döğüştü, yanı başında sayısız yoldaşının şehid olduğunu gördü. Bu esnada Abdi Paşa'nın Tuğcubaşılığı'na tayin edilmesine rağmen cihad arzusuyla bu vazifesinden ayrılarak tekrar ordu saflarına katıldı. (n. 27)*".

n. 26: "*Hacıoğlu pazarı seraskeri Numan Paşa'nın maiyyetinde bulunan ağa-yı serdengeçtiyân-ı silahdarân ve dergâh-ı âli Zileli Mustafa yaralıların ve atları helâk olan askerlerin isimlerini bir tezkere (10 Cemâzie'l-evvel 1187 - 30 Temmuz 1773) ile bildiriyor. Bu tezkere için : BOA. Cevdet-Askeri, Nu: 43293*".

n. 27: "*Buna dair tezkere 17 Zilhicce 1187 - 1 Mart 1774 tarihlidir. Metin için: BOA, Cevdet Askeri, Nu. 2653; ayrıca bkz. Risale, s. 60; Abdî Paşa için M. Süreyya, a.g.e., C. 4, s. 411-412*".

n. 26'da kullanılan vesika incelendiğinde (BOA. CA. nr. 43293): "*Bundan akdem bâ-fermân-ı âli zümre-i silâhdârândan tahrîr olunup Hacıoğlu cânibi seraskeri sa'âdetlü vezîr-i mükerrerem Nu'mân Paşa hazretlerinin ma'iyyetlerine sevk ü tesyîr buyurulan*" dalkılıçağası Mehmed Ağa ve serdengeçti ağaları Kütahyalı esseyyid Abdal Ağa ve Zileli Mustafa Ağa tarafından şehid olan ve yaralanan neferat ve kezâ bunların kaybolan, yaralanan veya helâk olan atları ile ilgili olarak yollamış oldukları dökümleri içermekte olduğu ve bu dökümlerden hareketle yaralanmış 20 nefer ve bunların helâk ve kaybolmuş 36 adet atları için, onar kuruştan 560 kuruş ödenmesinin kararlaştırılmış olduğu, işlemin başmuhasebeye kaydedilerek, 10 CA. 1187 / 30 Temmuz 1773 tarihiyle tezkere verildiği görülmüştür. Burada Zileli Mustafa Ağa'dan "*Ağa-yı serdengeçtiyân-ı silâhdârân-ı dergâh-ı âli*" olarak bahsedilmekte olması önemlidir.

n. 27'de kullanılan vesika'ya (BOA. CA. nr. 2653) gelince: Vesikanın kullanılabilir malzeme kısmı şöyledir: "*sâbika Hacıoğlu cânibi seraskeri vezîr-i mükerrerem sa'âdetlü Abdî Paşa hazretleri karındaşınızın müddet-i vâfire tuğbaşılık hizmetiyle müsta'id olan Mustafa kullarının cihâd arzusuyla hizmet-i müşârün-ileyhden muşâratatı vâki' olup, hem niyyet-i gazâ hem hizmet-i celîlelerinde müsta'id olması taraf-ı kullarından iltimâs istid'âsında olmağın, cânibi müşîrânelerine müteveccih ve azîm olmakdan nâşi defter-i bendegân-ı Âsâfânelerine kayda müsa'ade-i kerîmâneleri derkâr buyurulmak mütemennâsıyla vesile-i arz u ubûdiyyetim olmuşdur...*" Anlaşıldığı kadarıyla, mühür vesikanın altında yer alan zat, Abdî Paşa'nın, uzun zamandır yanında tuğcubaşılık ile bulunan Mustafa'nın gazaya devam etmek amacıyla orduya katılmasının temini için kendisine iletmış olduğu ricasını sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya arz etmektedir. Vesikada Abdî Paşa'dan "*sâbık Hacıoğlu cânibi seraskeri*" olarak bahsedilmekte olması ayrıca önemlidir. Bu noktaya hemen aşağıda tekrar döneceğiz.

Bu iki ayrı vesikada iki ayrı Mustafa'dan söz edilmekte olduğu açıktır ve bunların da *Tokadlı Mustafa* olabileceğini kabul etmek, hiçbir delili olmayan ve vesikayı tahrif eden bir yakıştırımdan öteye gidemez. Burada söz konusu olan Mustafa Zilelidir. Zile'nin Tokad'a bağlı olduğundan hareketle bir netice çıkartmanın ve Zileli Mustafa'yı Tokadlı Mustafa yapmanın bu anlamda da bir mesnedi yoktur. Zira, *Tokadlı* denilmek istenseydi, bu savaşlar esnasında (RA. 1184 / Ekim-Kasım 1770) Kartal taraflarında Zornîç adında bir Rus'u esir alarak orduya getiren ve bundan ötürü de kendisine 500 kuruşluk bir ihsandan başka Tokad gümrüğünden günde 60 akçe bağlanan "*Tokâdî İnce Mehmed*" örneğinde olduğu gibi doğrudan *Tokadlı* olarak zikredilirdi.³

³ Enverî, TSMK, vr. 125-b

10 CA. 1187 (30 Temmuz 1773) tarihli vesikada, "*bundan akdem*" açıklamasıyla Numan Paşa maiyetine, dolayısıyla bu tarihten daha önceleri sevk edilmiş bulunan ve hâlâ orada olduğu anlaşılan "*Ağa-yı serdengeçtiyân-ı silâhdârân-ı dergâh-ı âlî*" Zileli Mustafa Ağa'dan; 17 Z. 1187 (1 Mart 1774) tarihli vesikada ise yine "*sâbika Hacıoğlu cânibi seraskeri*" Abdî Paşa'nın maiyetinde "*müddet-i vâfire*" tuğcubaşılık hizmetinde bulunan bir başka Mustafa'dan bahsedilmektedir. Aynı tarihlerde ve aylarda, ancak farklı kimlik, sıfat, vazife ve farklı hizmet mekânı ve zaman dilimleri açıkça belirtilmiş olan bu iki şahsın aynı kişiler olması söz konusu edilemeyeceği gibi, bunların da Tokadlı Mustafa olarak kabul edilmesi mümkün değildir ve böyle bir uygulama vesikaları öngörülen şablona göre tahrif etmekten başka bir anlam ifade etmez.

Yukarıda bıraktığımız noktaya tekrar dönecek olursak: "*O, bu harpteki Hacıoğlu muharebelerinde önce Serasker Numan paşa, daha sonra da halefi Abdî Paşa'nın maiyetinde serdengeçti ağası olarak en ön saflarda döğüştü...*" deniliyor. Yukarıdaki zikredilen bu alıntıda ayrıca bilgi yanlışlığı da vardır: Abdî Paşa Numan Paşa'nın halefi değil, selefidir. Dolayısıyla, Nisan 1773'de ceryan eden Hacıoğlu muharebeleri de Numan Paşa'nın değil Abdî Paşa'nın seraskerliğinde olmuştur. 9 Ş. 1185 / 17 Kasım 1771 tarihinde Rumeli valiliğine inzimâmen merkezi Hacıoğlupazarı olmak üzere *Enverî*'nin tabiriyle *Karasu cânibi seraskeri* - veyâ bu sebepten ötürü gösterilen *arşiv vesikalarının* nitelemesiyle *Hacıoğlu cânibi seraskeri* - olan Abdî Paşa⁴, özellikle bu muharebedeki başarısızlığından ötürü 6 RA. 1187 / 28 Mayıs 1773 tarihinde seraskerlikten azl ve yerine Varna muhafızı olan Numan Paşa tayin edilmiştir.⁵ Bunun üzerine Abdî Paşa'ya Misivri muhafazası şartıyla Sivas eyaleti tevcih edilmiştir.⁶ Numan Paşa, Orduya intikal etmeden önce Konya valisi idi ve 1185 evâhirinde (Nisan-Haziran 1771) sefer için Anadolu'dan asker tedariki ile vazifelendirilmişti. 13 Şaban 1186'da (9 Kasım 1772) orduya katılması emrini almış,⁷ 1773 senesi başlarında Varna muhafızı olmuştur.⁸ Numan Paşa'nın serasker olarak tayini üzerine *Enverî*'de yer alan, "*ordusunun teksiri için ol esnâda vürûd eden sipâh ve silâhdâr serdengeçtilerinden 700 mîkdârı süvârî ve zî-kudret ve esnâf-ı sâ'ireden üç bine karîb piyâde tedârük edilerek*" kendisine gönderildiğine dair kayıt,⁹ CA. 43293 nolu vesikada söz konusu edilen asker tedariki ile ilgili faaliyetlere ışık tutmaktadır. Numan Paşa, 27 Receb 1187 / 14 Ekim 1773 tarihinde azl ile seraskerlik Özü valisi Dağistanlı Ali Paşa'ya havale edilmiştir.¹⁰

4 *Enverî*, TSMK, vr. 281b- 281a

5 *Enverî*, TSMK, vr. 397-a; *Kethude Said*, s. 20

6 *Enverî*, TSMK, vr. 397-b

7 *Enverî*, TSMK, vr. 377-a

8 *Enverî*, TSMK, vr. 387-b

9 *Enverî*, TSMK, vr. 397-b

10 *Enverî*, TSMK, vr. 428-a-b; 430-a-b

Abdî Paşa'nın Nisan 1773'deki (SA. 1187) Hacıoğlupazarı çarpışmalarındaki¹¹ başarısızlığından ötürü 28 Mayıs'ta azli üzerine Misivri muhafızlığı tevcihi ile cephe gerisine çekilmesi, CA. 2653 nolu vesikanın daha iyi kavranmasını sağlamaktadır: Yanında uzun zamandır tuğçubaşısı olarak bulunan Mustafa'nın cihâd arzusuyla maiyetinden ayrılması ve Abdî Paşa'nın onun orduya intikali için ricada bulunması bu anlamdadır.

Bu durumda Tokadlı Mustafa Ağa'nın Abdî ve Numan paşaların maiyetinde bulunduğu ve Zile'li olduğuna dair iddiaların da hiçbir geçerliliğinin bulunmadığı ortaya çıkmaktadır.

Yine 27 nolu dipnotunda "*ayrıca bkz*" yönlendirmesi ile Risale'nin 60. sahifesine yapılan atıf, iki farklı zamanda ceryan etmiş iki ayrı olayı birleştirme ve birbirine karıştırma gibi bir metot hatasını (Anachronizim) gözler önüne sermektedir: Dipnotunda sözü edilen Abdi Paşa'nın 1773'deki faaliyetleri, Risale'nin 60. sahifesinde söz konusu olan ise Abdi Paşa'nın da içinde bulunduğu ve 18-19 Temmuz 1770 tarihli olarak Rus kuvvetleri karşısında Kartal'da yaşanan büyük hezimetdir.¹² Dolayısıyla, verilen bilginin teyidi babında yapılan "*ayrıca bkz*" yönlendirmesi, başka bir olaya işaret ettiğinden yanıltıcıdır.

s. 115: "...Osmanlı-Rus harpleri esnasında Koca Yusuf Paşa'nın ikinci sadaretinde (27. 2. 1791 - 8. 5. 1792), henüz Maçin'de iken 12 Ağustos 1791'de Ruslarla sulha karar verip vermeme hususunda yapılan meşverete kul kethüdası sıfatıyla katılan Mustafa Ağa, harbe nihayet verme mecburiyetini bildiren arizayı, Yusuf Paşa'nın bundan kaçınması üzerine kendisi yazmış ve bunu risalesinde "*kalemim ile olmuştur*" şeklinde ifade etmiştir". (n. 42).

Önce, Koca Yusuf Paşa'nın azil tarihini 4. 5. 1792, Maçin'deki toplantı tarihinin de 11. Ağustos 1791 olarak düzeltilmesi icab etmektedir. Risale'de, mechul müellifin kendisi ile ilgili olarak ifade ettiği en önemli kayıtlardan biri olan ve aşağıda tekrar ele alacağımız "*kalemim ile olmuştur*" beyanının ise gerçekte kimin tarafından yapıldığına dair en küçük bir ip ucu dahi mevcut değildir. Sayın Birinci'nin böyle bir kanaata nasıl ve neye dayanarak vardığını anlamak mümkün değildir. Kendisi de bunu açıklayamamaktadır. Sayın Birinci'nin iddiasına göre Mustafa Ağa üstelik bu toplantıya "*kulkethüdası sıfatıyla*" katılmıştır. Oysa Mustafa Ağa'nın hangi tarihte kulkethüdası olduğunun tesbit edilemediğini bizzat kendisi belirtmektedir. (bk. s. 111).

Sayın Birinci, yeniçeri ağalarının bir listesini çıkartma külfetine katlanmadığından, bu çok önemli noktada da büyük bir hataya düşmüştür: Hazırladığımız listenin 4. ve 5. sıralarında da görüleceği gibi Maçin'de yapılan o kritik toplantıda yeniçeri ağası **Bektaşî Süleyman Ağa** ve kulkethüdası ise azlinden sonra kendisinin halefi olacak olan **Arapzade Ahmet Ağa**'dır. Bu

¹¹ *Enverî*, TSMK, vr. 391-a-393-a

¹² *Enverî*, TSMK, vr. 123a-129a; Virginia Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, s. 148-150

durumda sayın Birinci'nin müellif tesbiti ile ilgili olarak yaptığı bu çalışmanın en önemli dayanağı da hükümsüz kalmaktadır.

s. 114: "*Mustafa Ağa'nın bu ikinci ağalığı bir sene iki ay on dokuz gün devam edebildi (n. 38) ve 24 Ağustos tarihinde yerine Kul Kethüdası Abdullah İbrahim Hilmi Ağa tayin edildi (n. 39). Mustafa Ağa'nın bu tarihte (n. 40) veya kısa bir müddet sonra her hâl ü karda bütün mehazların ifade ettiği üzere 1219'da (Hicri son günü 31 Mart 1805) Çarşambapazarı'nda zuhur eden yangında söndürme çalışmaları esnasında yıkılan duvarın altında kaldı ve nice ceng ü cidâlden geçip geldikten sonra İstanbul'da son nefesini verip Hakk'a yürüdü*".

n. 39'da Mustafa Ağa'nın azlini ve kulkethüdası İbrahim Hilmi'nin tayinini dile getiren ve arşiv belgesi olan üç kaynak zikredilmektedir.

n. 40 ise aynen şöyledir: "*Mustafa Ağa'nın ikinci ağalığının 24 Ağustos 1804 tarihinde hitama erdiği her türlü şüpheden vârestedir. Dipnot 39'da bulunan her üç mehaz da onun azlinden bahsetmektedir. Hele bir yangında ölen bir yeniçeri ağasının azlinden bahsedilmesi biraz garip görünüyor. Acaba azliyle ölümü arasında geçen mühletin çok az alması mı böyle bir karışıklığa sebebiyet vermiştir. M. A. Beyhan, a. g. e. , s. 111 dn. Mustafa Ağa'nın ölümü hakkında Âsım Tarihi'ne (İstanbul 1284, C. I, s. 158) atıfta bulunuyorsa da bu sayfada Osman Ağa'dan bahsediliyor. Câbî Tarihi (Haz. M. A. Beyhan) önce azlinden (s. 110) bahsetmesine rağmen sonra (s. 111) şu bilgileri veriyor: «Çarşamba pazarında harik zuhur edüp, yeniçeri ağası harikde İbâdullah'a sa'y üzere iken, divar yıkılıp altında (kalıp] fevtolmağla, bi-kazâillâhi taâlâ, Eyüp'de Valide Sultan Türbesi pişgahında defn ve Kulkethüdası Üsküdarî İbrahim Ağa Yeniçeri ağalığına ilbâs ve sâir dâire, ocak, ber-mûtâd-ı hareket nasb u ilbâs olundu»".*

Burada sayın Birinci, *Sekbanbaşı Risalesi*'nin müellifi olarak icad ettiği yeniçeri ağası Mustafa ağa'yı kullandığı arşiv kaynaklı *mehazlarının* bütün ikazlarına rağmen üstelik bir yangında öldürerek, çalışmasını taçlandırmaktadır.

Önce hemen belirtelim ki, yangında ölen yeniçeri ağası Tokadlı Mustafa Ağa değil, hazırladığımız yeniçeri ağaları listesinin 14. sırasında yer alan Osman Ağa'dır. Yeniçeri listemizin 12. sırasında ikinci defaki ağalığı gösterilen Mustafa Ağa ise, işaret edilen kaynakların belirttiği üzere 19 Ağustos 1804 tarihinde azl edilmiş ve yerine Üsküdarlı İbrahim Hilmi yeniçeri ağası olmuştur. Özel bir kaynak olan Soğanağa camii imamı Mehmed Efendi'nin *Cerîde*'si kendisinin İstanbul'da Kadıköyü'nde oturmak üzere tekaüd olduğunu kaydetmektedir. İbrahim Hilmi'nin sadrazam olması üzerine kulkethüdası bulunan Osman Ağa yeniçeri ağası olmuş (2 B. 1221 / 15 Eylül 1806) ve kısa bir müddet sonra çıkan ve hikayesi *Âsım* ve *Cevdet Tarihleri*'nde anlatılan yangında ölmüştür. (24 Ş. 1221 / 6 Kasım 1806).

Metni yukarıda verilen n. 40'da sayın Birinci, n. 39'da belirttiği arşiv kaynaklı mehazların Mustafa Ağa'nın azlinden bahsetmelerinden ötürü,

"yangında ölen bir yeniçeri ağasının azlından bahsedilmesini biraz garip görüyor ve acaba azliyle ölümü arasında geçen mühletin çok az olması mı böyle bir karışıklığa sebebiyet vermiştir" diyor! Bu durumda bu konuyu iyi tahkik etmediği açığa çıkmaktadır: Mustafa Ağa'nın azli 1804, Osman'ın yangında ölme hadisesi 1806 senelerinde olduğuna göre, aradaki "mühletin çok az" olması söz konusu olabilir mi? Oysa yapılacak şey hiç olmazsa *Âsım* ve *Cevdet Tarihleri*'nin tetkikidir. *Câbi Tarihi*'ni neşre hazırlayan M. A. Beyhan hadise ile ilgili olarak *Âsım Tarihi*'ne işaret etmiştir.¹³ Sayın Birinci, M. A. Beyhan, "*Mustafa Ağa'nın ölümü hakkında Âsım Tarihi'nde atıfta bulunuyorsa da bu sayfada Osman Ağa'dan bahsediliyor*" demektedir. *Âsım Tarihi*'nde yangın ve yangında ölen yeniçeri ağası isim verilmeden anlatılmakta, ancak Osman'ın İbrahim Hilmi Ağa'nın sadrazam olması üzerine yeniçeri ağası olduğu daha önceki sayfalarda (I, 121) zikredilmiş bulunmaktadır. *Âsım*'ın Olayın tam tarihini vermekte olması (*şehr-i Şa'bân'ın 24. gecesi* [1221 / 6 Kasım 1806]) ve "*harîk silsilesi*" üzerine atanan yeni yeniçeri ağasının ismini (*Pehlivan Hüseyin Ağa*) zikretmesi ve hattâ şehid addedilerek Eyüp'de defn edildiğini belirtmesi kimden bahsedildiğinin açıkca bilinmesi için ayrıca yeterlidir. Sayın Birinci bu olayla ilgili olarak *Cevdet Tarihi*'nde kaydedilenleri görmemiştir. Cevdet Paşa, olayı Osman'ın ismini vererek anlatmakta, ancak tarihini sadece ay olarak ("*Şa'ban ayında*") göstermekte ve bütün bu anlatım "*1221 senesi Vekayi*" içinde hikaye etmekte ve nihayet Pehlivan Hüseyin Ağa'nın Osman'ın halefi olduğunu da belirtmektedir. Soğanağa-Ceride'de de hadise gün ve tarih verilerek kaydedilmiştir. Nihayet, bu tayin ile ilgili olarak Yeniçeri ağaları listesi nr. 14'de *Tevcîhât Defteri*'ndeki kayda da ayrıca işaret edilmiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla, sayın Birinci, yukarıda belirttiklerimiz kaynaklar dışında kalan n. 39'da kullandığı arşiv belgeleri niteliğindeki *mehazların* ikazlarına rağmen, yalnızca *Câbi Tarihi*'ndeki kayıtlara itibar etmiştir. Oysa *Câbi*'deki kayıtların ihtiyat ile kullanılması ve gerektiğinde düzeltmeler yapılarak istifade edilmesi, eserin bilinen halinden ötürü kaçınılmazdır. Dolayısıyla n. 40'da *Câbi*'den yapılan iktibasdaki, yangında ölen yeniçeri ağasının yerine tayin edildiği bildirilen "*Kulkethüdası Üsküdarî İbrahim Ağa*" kaydı, *Kulkethüdası Pehlivan Hüseyin Ağa* olarak düzeltilmeliydi.

Câbi'deki Kulkethüdası Tokadlı Mustafa Ağa'nın yeniçeri ağası olarak tayini ile ilgili bir kaydı ele alarak, malzemenin düzeltilerek doğru olarak nasıl kullanılması gerektiğini örnekleyelim: "*Azl-i Ağa-yı yeniçeriyân-ı Dergâh-ı âlî ve nasb-ı kul Kethüdâsı; Tokâdî Mustafa Ağa nasb u ilbâs olunup ve yolu ile katarı hareket eylemiştir*".¹⁴ Bu kayıt örneğinde azledilen yeniçeri ağasının ismi ve tarih verilmemekle beraber; bunun, halefinin "*kulkethüdası*" Mustafa Ağa olduğunun belirtilmesinden ötürü Mehmed Said ve tarihinin de (15 Eylül) 1792 olduğunu

¹³ *Câbi Tarihi*, s. 111

¹⁴ Beyhan-Câbi, s. 40

anlamaktayız. Zira, Mustafa Ağa ilk ağalığına kulkethüdalığından ve ikinci defaki ağalığına ise emekli iken ocak dışından getirilmiştir. Ancak, sayın Birinci malzemeyi yukarıda örneklediğimiz şekilde ve tenkid süzgecinden geçirerek kullanılmaktadır. İbrahim Hilmi Ağa, Tokadlı Mustafa Ağa'nın halefi olduğundan, *Câbî*'deki kaydı düzeltmeden kullanmış ve yangında öldüğü hikaye edilen ağanın Tokadlı Mustafa Ağa olduğunu sanmış ve yanılmıştır. Dolayısıyla sayın Birinci'nin Tokadlı Mustafa Ağa'nın yangında öldüğüne dair olan bu anlatımından da geriye geçerli hiçbir şey kalmamaktadır.

Câbî Tarihi'nin ihtiyat ile ve ancak gerekli düzeltmeler yapılarak kullanılması icab ettiğine dair konumuzla ilgili tarihlerde ve yalnızca yeniçeri ocağında silsile yürütülmesi ile ilgili olmak kaydıyla bazı örnekler verecek olursak:

s. 45: *Yeniçeri Ağası Tokatlı Mustafa Ağa azl ve Kul Kethüdâsı Sâlih Ağa yeniçeriyân-ı Dergâh-ı âlî nasb ü ilbâs...*. Kulkethüdasının ismi yanlış verilmiştir. *Eyüp Ağa* olarak düzeltilmelidir. Krş. Yeniçeri ağaları listesi, nr. 7 ve 8.

s. 110: *"Ve Elli iki Mustafa Ağa kulkethüdâsı ve Pehlivân Ellidokuz Ağa Zağarcı nasb olunup..."*. 59. bölümün çorbacılığından yetişmiş olduğunu bildiğimiz (*Mustafa Necib*, s. 73) Pehlivan Hüseyin Ağa zağarcı olduğuna göre, kulkethüdası olan ve Elliki olarak kastedilen Mustafa değil Osman Ağa'dır. Krş. Yeniçeri ağaları listesi, nr. 13.

s. 114: *"Yeniçeri Ağası olan hâlâ İbrahim Ağa ve alây-ı sadâretle mühri-humâyûnu ahz ve Rikâb-ı humâyûnundan Bâb-ı Âsâfiye teşrif ve Kulkethüdâsı Ellidokuz Pehlivan Ağa Yeniçeri Ağası nasb ü ilbâs..."*. Yeniçeri ağalığından sadrazam olan Üsküdarlı İbrahim Hilmi olduğuna göre, kulkethüdalığından yeniçeri ağası olduğu belirtilen Pehlivan Ağa kaydı yanlıştır. Yangında ölen Osman Ağa olacak. Pehlivan Ağa zağarcı olmuştur. Krş. Yeniçeri ağaları listesi, nr. 13 ve 14.

Bu şekilde bazı düzeltmelerin *Vâsıf Tarihi* için de söz konusu olabildiğini ayrıca yeniçeri ağaları listesi nr. 7'de göstermiş bulunmaktayız.

Risâle müellifinin ismi ve şahsiyeti hakkında bir çok tahminlerin deveren ettiğine değinen sayın Birinci, buna rağmen hâlâ bir karar verilememiş olduğunu ifade ile *"sadece Cevdet Paşa (n. 2) ile Mehmed Süreyya'nın (n. 3) yazdıkları bile mâkûl ve mantıkî bir tahminde bulunmak için kâfidir"*, diyor ve devam ediyor: *"kendi ismini vermemekle beraber risâlesinde bizzat hayat hikâyesine dair yer yer bir çok bilgi veren müellif hakkında mâzur görülemeyecek olan, en nâzik ifâdeyle hiçbir tenkidî düşünce niyeti taşımayan tahminler çok değer verilen bu metnin yerli ve yabancı bâzı tarihçiler tarafından asgarî bir dikkatle bile okunmadığını göstermektedir..."* (s. 105-106).

n. 2) *Cevdet Paşa hicri 1219'da, tabîî hicrî hesapla seksen sekiz yaşında irtihal ettiğini yazmaktadır (a.g.e., C. 7, s. 289-290)*

n. 3) *"Mustafa Ağa: Tokâdîdir. Yeniçeri'den bi't-tefeyyüz kul kethüdası olup 1207 muharreminin yirmi altısında yeniçeri ağası oldu. 1212'de infisal etti. 1218'de sâniyen yeniçeri ağası olup 1219'da duvar yıkılmakla altında kalarak fevt oldu. M. Süreyya, Sicill-i Osmânî, İstanbul 1316, C. 4, s. 459; Buradan naklen: Halis Turgut Asarkaya, Tokat Vilayeti Meşhurları, Samsun 1949, s. 87.*

Risale müellifinin sayın Birinci'nin sandığı gibi Tokadlı Mustafa Ağa olduğuna dair *"mâkûl ve mantıkî bir tahminde"* bulunmak için ne M. Süreyya'nın bu gibi ince tahlillerde daima kontrol edilerek kullanılması icab eden kayıtları ne de Cevdet Paşa'nın belirtilen yerdeki ifadeleri yeterlidir. Tarihinde *Sekbanbaşı Risâlesi'*ne geniş bir özet halinde yer veren Cevdet Paşa, müellifi hakkında şunları yazmaktadır: *"Ol vaktin ahvâli yeniçeri rü'esâsın ukalâsından Koca Sekbânbaşı deyu ma'rûf olan zâtın (Hülâsat'ül-keâm fî reddi'l-avâm) nâm risâlesinden ra'nâ ma'lûm olur. Sebeb-i te'lîfi bu imiş ki veliahd-ı saltanat olan şehzâde Sultan Mustafa kendüsüne tezkire tahrîr ile asrın esbâb-ı ihtilâhinden izâhât istemiş ve ala rivâyetin, nizâm-ı cedîd husûsu refte refte yeniçeri ocağını imhâ edeceğinden kendüsünün nizâm-ı cedîdi ilga arzusunda olduğunu dahi iş'âr eylemiş olup, Koca Sekbânbaşı ise yeniçeri ocağında mer'û'l-hâtur ve akl ü dirâyet ile müştahir bir zât olduğu hâlde nizâm-ı cedîdin gayretini güder, devlet sâdık bir pîr-i rûşen-zamîr olmağla, bu esnâda risâle-i mezkûreyi tanzîm ile şehzâde-i müşârünileyhe takdîm etmiş ve işbu bin ikiyüz on dokuz senesinde seksen sekiz yaşında olduğu hâlde âlem-i ukbâya göçüp gitmiştir".¹⁵*

Sayın Birinci, risâlenin kimin isteği üzerine yazıldığı meselesine cevap ararken, Cevdet Paşa'daki bu telif gerekçesini haklı olarak reddetmiş bulunmaktadır. (s. 116). Paşa'nın ifadesinden ise, risâle müellifinin kim olduğunu kendisinin de bilmediği açıkça görülmektedir. Anlatımda mechul bir kişiden söz edilmektedir ve Paşa bu zatın ismini bilseydi, bunu açıkça zikrederek anlatırdı. Sayın Birinci'nin Cevdet Paşa ve M. Süreyya'daki kayıtlar içinde yalnızca 1219'da öldüğüne dair olan ifadeye itibar etmiştir. Cevdet Paşa'nın bu tarihi nereden çıkarttığını tesbit etmek mümkün olmamakla beraber, burada sayın Birinci'nin şablonundaki Mustafa Ağa'dan söz edilmediği de açıktır. Anlaşılan 1219 tarihi, kullandığı bütün me hazların ikazlarına rağmen sayın Birinci'yi fena halde yanıltmıştır. Bu kayıtlardan, iddia edildiği gibi müellif tesbiti için *"mâkûl ve mantıkî bir tahminde bulunmak"* mümkün değildir.

Sayın Birinci'nin, *"...en nâzîk ifâdeyle hiçbir tenkîdî düşünce niyeti taşımayan tahminler çok değer verilen bu metnin yerli ve yabancı bâzı tarihçiler tarafından asgarî bir dikkatle bile okunmadığını göstermektedir..."* yargısına gelecek olursak, biz bu konuda, bir araştırma kaleme almış olmasından ötürü, özellikle kendisi için aynı şeyleri söylemek mecburiyetindeyiz: Araştırma derinleştirilmediği ve metoduna uygun bir şekilde yapılmadığı gibi, risâle de dikkatlice okunup, tahlil edilmemiştir. Risâle içinde müellif hakkında zaten pek

¹⁵ *Cevdet*, VII, 289-290

mahdûd olarak verilen bilgilerden olmak üzere meselâ şu kısım sorgulanmamıştır: "...Bu keyfiyet hâlâ âmmenin şöyle mâlûmudur ki: Meselâ 20-30 sene mukaddem, bir adamın yevmiye bir kuruş irâdı olup masârîfı dahi ona göre rüyet olunup dururken, şimdilerde her bir şeyin üç, dört, beş kat ziyadesiyle bahaya çıktığından o adam irâd-ı kadimesi olan yevmiye bir kuruşla masârîfını nice idare edebilir? Hâlâ benim almada olduğum 80 kuruş ulûfem üç aylık irâdımdır. Hüdâya mâlûmdur, on günlük masrafıma kifayet etmiyor". (Uçman-Risâle, s. 92).

Bu kısmı, sayın Birinci'nin şablonuna göre ve Tokadlı Mustafa Ağa'yı risalenin müellifi olarak görerek tahlil etmeye çalışalım: Risale'nin h. 1218 tarihinde telif edildiği hakkında fikir ayrılığı yoktur. Bu durumda şablondaki müellifimiz bilfiil yeniçeri ağasıdır ve üç ayda 80 kuruş ulufesi olduğundan bahsetmektedir! Vazife başındaki bir yeniçeri ağasının üç aylık ulufesinin 80 kuruş olamayacağı açık ve kendilerine ocağa mahsus zeametler tahsis edildiği ise bilinmektedir: Kanûnnâmelere göre yeniçeri ağasının 500 akçe yevmiyesi (günde 12,5 kuruş, dolayısıyla ayda 375 kuruş), senede 8.000 kuruş Koyun Emîni'nden gelen bir geliri ve Tuna Yalısı'ndan senelik 50.000 akçalık zeameti olup, ayrıca Yeniçeri Beytûlmâlî'nin sülüsü de kendisine tahsis edilmiş bulunmaktaydı.¹⁶ Yeniçeri ağasının gelirleri ile ilgili bu kayıtları bir tarafa bırakacak olsak dahi, yukarıda yeniçeri ağaları listesi nr. 7'de sözü edilen Kulkethüdası İbrahim Ağa'nın "*ilel-i müzmine hasebiyle*" 29 R. 1211 (1 Kasım 1796) tarihinde ocağa mahsus zeametlerden biri mahlûl oluncaya kadar ayda 100 kuruş maaş ile emekli edilmek üzere azledilmiş olduğu veya yeniçeri ocağına tahsis edilen zeametlerden Kütahya sancağı'nda Tavşanlı nahiyesine bağlı bir köyde senelik 80.500 akça (ayda 167,7 kuruş) zeameti bâ–berât tasarruf etmekte olan Çelebi Mehmed Emin Ağa'nın vefatı üzerine mahlul olan bu gelirin sabık sekbanbaşlarından Osman Ağa'ya (bkz. yeniçeri ağaları listesi, nr. 10) tevcih edilmesi ile ilgili olarak yeniçeri ağası sıfatıyla bizzat Tokadlı Mustafa Ağa'nın yaptığı teklif¹⁷ gibi örnekler karşısında, bilfiil yeniçeri ağası olan bir zatın üç ayda 80 kuruş almakta olduğunu düşünmek mümkün değildir. Üç ayda 80 kuruş ulufeyi, Mustafa Ağa'nın ilk azlinden sonra ikamet etmekte olduğu Tekirdağ'da aldığını da ileri sürmek mümkün değildir. Zira bu ikameti esnasında hiç olmazsa sadece *Malgara ve tevâbi'ndeki mukata'âtdan* kendisinin ayda 100 kuruşluk bir geliri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸ Kendisinin Malkara ve Keşan'daki mukataaalardan zimmeti olup olmadığı hakkındaki başka bir vesikaya ise bizzat sayın Birinci işaret etmiş bulunmaktadır. (s. 112, n. 34).

Bütün bunlara rağmen sayın Birinci risale müellifi ile ilgili olarak, "... Bizzat kendisinin verdiği bu küçük bilgiler aslında büyük değer taşımakta ve O'nun 1219

¹⁶ Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 179

¹⁷ BOA. *Ali Emiri*, III. Selim, nr. 20542. Tevcih tarihi: 10 N. 1218 / 24 Aralık 1803

¹⁸ BOA. *Ali Emiri*, III. Selim, nr. 22537. Tarihi: 23 B. 1213 /31 Aralık 1798

(hicrî) senesinde irtihâl eden Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa olduğu hususunda **en ufak bir şüpheye bile imkân vermemektedir**" (s. 115) diyebilmektedir.

Risalenin dikkatlice okunup, tahlil edilmesi gereken en önemli kısmını ise aşağıya aynen nakletmekteyiz:

I- "...Bunlardan sonraki Moskof seferi akîbinde dahi Koca Yusuf Paşa'nın defa-i sani sadaretinde cümle ocaklı zabitanı ve Yeniçeri ağası Sadr-ı müşarünileyhe gelip cevaplarında: «Bizler bu defa 120.000'den mütecaviz ocaklar askeri iken Moskof'un 8000 askeri Tuna'yı beri tarafta geçti ve üzerimize gelip cümlemizi tarümar ve ispat-ı müddeaya salâbet eyledi. Gâvurun böyle nizamlı askerine bizim nizamsız askerimizle mukavemete kudretimiz yok. Hemen musalâha edeceğiniz varsa edin. Madem ki bizim askerimiz hile-i harbiyyeyi cedideyi bilmeyince böyle kıyamete kadar nusrat olamaz» diye ceffekalam cevap verdiler. Müşarünileyhe hayret gelip, «Bunu ben padişah-ı âlem-penaha nice arz edebilirim?» deyince, «Bizler arz-ı mahzar yazarız» deyip, nefsülemirde arz-ı mahzar ettiler ki, kalemim ile olmuştur...".¹⁹

II- "Hüdâvendigâr-ı sâbık, cennetmekân sultan Abdülhamid Han (I. Abdülhamid) hazretlerinin zamanında iki defa esirliğimizde Moskoflunun kâr-güzâr adamlarıyla esnâ-yı sohbetle «...Badehu sultan Mustafa seferinde Edirne'ye yakın vardık. İstedüğümüz gibice musalâha eyledik. Ve işte şimdi, bu seferde dahi pek az askerimizle çok askerimize galip olduk. Hotin ve Bender, İsmail, İbrail ve Özi kalelerini alıp Ulah ve Boğdan'ı baştanbaşa zapttan başka, 8000 askerimizle Tuna'ya geçip 150.000 kadar askerden ibaret olan Osmanlı ordusunu ve askerini tarümar eyledik. Ve önümüze durabilecek askeriniz olmayıp bu defa dahi evvelkinden beter galebe ile musalâha olunacağını bilesiz» diye bu hakire cevap vermişlerdi. Vakıa çok geçmeyip böylece musalâha olundu".²⁰

Yukarıdaki ikinci paragrafta yer alan anlatımın tahlili beklenmedik sonuçlar vermektedir. Anlatımdan anlaşıldığı gibi mechul müellif Ruslar'a esir düşmüştür ve kendisine askerî gelişmelerle ilgili olarak söylenenlerin tarihlendirilmesi, risalenin müellifi ile ilgili soruna yeni bir boyut getirmektedir: Metinde adı geçen Hotin kalesi 19 Ağustos 1788'de, Bender kalesi ise 14 Kasım 1790'da teslim olmuştur. İsmail kalesi 23 Kasım 1790'da Ruslar'ın eline geçmiştir. İbrail kalesi 1791 senesi Nisan ve Mayıs ayları içinde ağır bir muhasara geçirmiş ve harbin sonuna kadar direnmiştir. Özi kalesi ise Aralık 1788'de zabtedilmiştir. Bu anlatımda en geç ve bizim için en önemli tarih Ruslar'ın küçük bir kuvvetle Tuna'ya geçerek 100 binin üzerindeki Osmanlı ordusunu bozmaları olayıdır (Maçin Bozgunu). Ruslar Tuna'yı 1791 senesi Temmuz başlarında geçmişlerdir.²¹ Akabinde Maçin'deki büyük bozgun meydana gelmiştir. Konu ile ilgili bir vesikada ise bu

¹⁹ Uçman-Risale, s. 61.

²⁰ Uçman-Risale, s. 79-80.

²¹ Cevdet, V, 119; Zinkeisen, GOR, VI, 836. BOA. HH. nr. 11317 nolu vesikanın tahlilinden bu geçişin 6 ZA. 1205 / 7 Temmuz 1791 tarihinde olduğu anlaşılıyor. *Enverî* ve *Vâsıf* da da bu 6 ZA. 1205 olarak gösterilmektedir. *Enverî*, nr. 67/1, vr. 391-a; *Vâsıf*, nr. 9672, vr.96-a.

bozgunun tarihi 8 ZA. 1205 / 9 Temmuz 1791, cumartesi olarak verilmektedir.²² Bu büyük bozgun üzerine ordunun tekrar toplanması ve Rus kuvvetlerine karşı ilerlemesi söz konusu olmuş olmakla beraber, yukarıdaki birinci paragrafta anlatılan hadise meydana gelmiştir. Bu Osmanlı tarihinde emsali olmayan bir boykot olayıdır. 11 Z. 1205 / 11 Ağustos 1791 tarihinde önce Kethüdâ-yı sadr-ı âlî olan Mustafa Reşid Efendi'nin çadırında yapılan ve daha sonra da bizzat sadrazamın Koca Yusuf Paşa'nın çadırında devam eden bu genel toplantıda,²³ sadrazamın ordunun savaşamayacağını İstanbul'a bildirmekten çekinmesi üzerine, toplantıya iştirak edenlerin ittifakıyla bu konuda bir mahzar hazırlanmış ve İstanbul'a gönderilmiştir.²⁴ Risale müellifi bu mahzarın "*kendi kalemi ile*" olduğunu ifade etmektedir. Ancak mechul müellif, Rusların 8000 asker ile Tuna'yı geçerek 100 binden fazla Osmanlı ordusunu bozdukları Maçin hadisesini esarettayken kendisine anlatılmış olarak naklettiğine göre, bir ay sonraki bu genel meşveret meclisinde nasıl hazır olabilir ve mahzarın kendi kaleminden çıktığını iddia edebilir? Kendisi o sıralarda esir olduğuna göre, bu kritik toplantıya iştirak etmiş olması ve sözü edilen mahzarın da kendi kaleminden çıkması mümkün değildir.

Bu tahlil karşısında risalenin, Nizâm-ı cedîd'i müdafaa sadedinde kaleme aldırılmış anonim karakterli bir eser olarak ele alınması ve bu yönde sorgulanması icab etmektedir.

Rusya'ya esir düşenlerin 1792 Yaş antlaşmasından sonra serbest bırakıldıkları ise bilinmektedir. Bu husus ayrıca Risale'de de dile getirilmektedir: "*1206 [1792] senesinde Moskof keferesiyle musalâmuz akabinde tarafeynden elçiler gidip ve gelip iki cânibin esirleri halâs olduğu esnada...*".²⁵ Nisan 1791'de Vezir Halil Paşa Maçin kasabasında bazı yeniçerilerle birlikte esir düşerken, Maçin muhafızı vezir Arslan Paşa ve saksoncu [Hasan Ağa] gönüllü olarak esareti tercih etmişlerdir.²⁶ Arslan Paşa bu esareten Haziran 1792'de kurtulmuş ve kendisine İçel sancağı tevcih edilmiştir.²⁷ Maçin hadisesinde yaralanarak esir düşen Tepedelenli Ali Paşa yeğeni Mehmed Paşa en erken bırakılanlardan olarak, 10 Ağustos'da Kalas'da Vâsıf Efendi ve Repnin tarafından akdedilen mütarekeden sonra Rus başkumandanı Potemkin tarafından "*ikrâmen itlâk*" olunmuştur.²⁸ Bu seferin son senelerinde askerin savaşmaktansa esareti tercih etmesi sebebiyle, barış sonrasında Kırım ve Anapa tarafları hariç yalnızca Rumeli serhadinden olmak üzere Rus esaretinden halâs olanların sayısı 10 bin neferi geçmiş

²² BOA HH. nr. 6353

²³ Toplantının ayrıntılı anlatımı için bkz. *Cevdet*, V, 162-163, ayrıca bk. *Kethüda Said*, s. 58

²⁴ Mahzar metni ve İstanbul'da mazharla ilgili görüşmeler için bk. Çınar-Edib, s. 242-247; *Cevdet*, V, 24-242.

²⁵ *Uçman-Risale*, s. 37.

²⁶ *Enverî*, nr. 67/1, vr. 375-b; *Vâsıf*, nr. 608, s. 141; *Cevdet*, V. 119

²⁷ *Vâsıf*, nr. 608, s. 214.

²⁸ *Cevdet*, V, 238.

bulunuyordu.²⁹ Rusya'da bulunan "*vüzerâ, mîrmîrân, ümerâ ve rüesâ ve sâ'ir efrâd-ı üserâya*" esaretleri sırasında İstanbul'dan paralar gönderilmekteydi. Meselâ, esir düşen Özi valisi Hâmid Hüseyin Paşa'ya 25 bin ve Özi defterdarı İbrahim Efendi'ye 5000 kuruş, sair esirlere dağıtımları için de ayrıca 10 kese akça gönderilmiştir (1791). Birbuçuk sene evvel de Hâmid Hüseyin Paşa'ya 50 kese ve yanında olan İbrahim Efendi'ye de 10 kese akça yollanmış bulunuyordu. Her ikisinin de etraflarındaki diğer müslüman esirlere yardım ettikleri anlaşılmaktadır.³⁰ Esir düşüldükten sonra Yaş'a götürülen saksoncubaşı Hasan'a 250, Bender'de bulunan iki turnacı ve bir çorbacı ve üç yazıcı'ya ayrıca 250 kuruş yollanmıştır.³¹ Barıştan sonra serbest bırakılmaları tahakkuk ettiğinde, önde gelen esirlerin yol tedarikleri için ayrıca 50 bin kuruş gönderilmiş ve kendilerine dağıtılmıştır.³²

Netice: Sayın Birinci'nin, makalesinde bir tarih araştırmasının nasıl yapılması gerektiği hakkında uzun uzun metot dersleri vermekte olmasını yadırgamakta (s. 106-107) ve bunu yaparken, konu ile ilgili olarak fikir beyan eden herkese tepeden bakan ve küçümseyen bir üslûb kullanmasını yakışsız bulmaktayız. Sayın Birinci, kendince son derece açık olan ve uzun senelerdir kimsenin halledemediği risalenin müellifi ile ilgili bu zorlu meseleyi, bir kalem darbesiyle çözüvermiş edâsındadır ve bu hava içinde kendisinden gayrı herkesi serasime sanmaktadır.

Sayın Birinci, "*bir tarih araştırmasında yapılması gereken ilk şey mehzarların tesbit edilmesi, ayıklanıp en uygunlarının seçilmesi, tartılması ve bilgi kaynağı olarak kıymetlerinin ortaya konulmasıdır. Tarihçi bu işi yaparken tenkid işini bir an bile ihmal etmez ve tenkidde tembellik (ignavia critica) göstermez. Bu yapılmadığı takdirde tarihçilik işi bilgi nakilciliği derekesine iner. Ortaya, birçok benzeri gibi, tarihe dair ama tarih araştırması olmayan bir metin konmuş olur*" (s. 106), demektedir. Sayın Birinci, metot hakkında vermiş olduğu dersin bir kısmına kendi riayet etmiş ve araştırmasını metoduna uygun yürütüp, "*tenkidde ihmal ve tembellik*" yapmamış olsaydı; yine kendisinin vurgulamasıyla, "*birçok benzeri gibi, tarihe dair ama tarih araştırması olmayan*" böyle bir çalışma kaleme almazdı.

Sayın Birinci'nin bu çalışmasının ilmî bir değeri yoktur ve keenlemyekün hükmündedir.

29 BOA. CD. nr. 1412

30 BOA, HH. nr. 10066

31 BOA. HH. nr. 6209-E Tarih: 13 CA 1206 / 8 Ocak 1792

32 *Cevdet*, V, 249-250

Kaynaklar

- TSMA, E. 2443/123
- BOA. *Hatt-ı Hümayûn (HH)*, nr. 11317, 6353, 6209-E, 10066, 57282
- BOA. *Cevdet Dahiliye (CD)*, nr. 1412
- BOA. *Cevdet Askeri (CA)*, nr. 2653, 9680, 43293
- BOA. *Teşrifat Defteri*, nr. 357
- BOA. *Tahvil Defteri*, nr. 16
- Abdullah Uçman, *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, İstanbul 1976
- Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekayi'*, Haz. Adnan Baycar. Ankara 1998
- Ali Birinci, "Koca Sekbanbaşı Risalesinin Müellifi Tokadlı Mustafa Ağa (1131-1219)", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 105-120
- Âsım Tarihi, I, İstanbul 12846
- Câbi Tarihi*, Haz. Mehmet Ali Beyhan. İÜSBE. Basılmamış doktora çalışması, 1992
- Cevdet Tarihi*, V, VII, VIII, IX, İstanbul 1309
- Edib Tarihi*, Haz. Ali Osman Çınar, Marmara Üni. SBE. Basılmamış doktora çalışması, 1999
- Enverî Tarihi*, Millet Kütp. nr. 67/1; Topkapı Sarayı Müzesi Kütp. (TSMK), Bağdad, nr. 324/1
- III. Selim'in *Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*. Haz. V. Sema Arıkan. Ankara 1993.
- İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları*, I. Ankara 1988 (3. bsk.)
- İ. H. Uzunçarşılı, "Topkapı Sarayı Arşivi 4819. Üçüncü Selim zamanında yazılmış dış ruznamesinden 1206/1791 ve 1207/1792 senelerine ait vekayi", *Belleten*, 148. Ankara 1973, s. 607-662
- Kemal Beydilli, "İbrahim Hilmi Paşa", *DİA*.
- Kethüda Said Tarihi*, Haz. Ahmet Özcan. Kırıkkale Üni. SBE. Basılmamış yüksek lisans tezi. 1999
- Mustafa Necib, *Tarih*, İstanbul 1280
- Nuri Tarihi*, İst. Üni. Kütp. nr. 5996
- Soğanağa Camii imamı Mehmed Efendi, *Cerîde*. Süleymaniye kütp, nr. Zühtü Bey, nr. 453
- Şânizâde Tarihi*, I, İstanbul 1284
- Vâsıf Tarihi*, Millet Kütp, nr. 608. İst. Üni. Kütp, nr. 9672; nr. 5981; nr. 6012; nr. 6013
- Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*, terc. Özden Arıkan, İstanbul 1997
- Yayla İmâmı Risâlesi*. Yay. Fahri Çetin Derin. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul 1973, s. 213-272
- Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, VI, Gotha 1859